

Rusko po volbách

ONDŘEJ SOUKUP

Uplynulý rok byl pro Rusko přinejmenším stejně přelomový jako rok 1991, kdy došlo k rozpadu Sovětského svazu. Tehdy se během pokusu o puč zrodilo nové, nezávislé Rusko, vedené tehdejší politickou hvězdou – Borisem Jelcinem. Po devíti letech vlády nemocný a vyčerpaný prezident, který byl již pouhým stínem onoho energického muže, slibujícího své zemi demokracii a prosperitu, musel předat prakticky neomezenou vládu nad Ruskem svému nástupci. Nervozita politiků, ekonomů, byznysmanů, ale vlastně všech obyvatel byla pochopitelná. Nešlo jen o pouhou výměnu osob v Kremlu, ale hlavně o zachování či změnu generálního směru, kterým se Rusko ubírá.

Prakticky celý vnitropolitický život Ruska v uplynulých dvou letech byl ve znamení hledání vhodného prezidentského nástupce. Boris Jelcin zkoušel všechny možné varianty. Odchovance těžebního průmyslu Viktora Černomyrdina, mladého liberálního ekonoma Sergeje Kirienka, představitele silových struktur Sergeje Stěpašina a stále nenacházel tu správnou osobu. V časové tísní, kdy do prezidentských voleb scházelo jen tři čtvrtě roku, se rozhodl pro Vladimira Putina.

WHO IS MR. PUTIN?

Nový vládce kremelského kabinetu má za sebou dost zajímavou profesní dráhu, která je pro nově se objevující ruskou elitu charakteristická. Ihned po skončení studií na Právnické fakultě Leningradské univerzity nastoupil do KGB. V letech 1985–1990 pracoval ve východním Německu pod krytím vedoucího kulturního střediska Sovětské armády v Drážďanech. Tam mohl pozorovat postupný rozpad sovětského impéria i vsudypřítomnou korupci a rozkrádání majetku v Západní skupině vojsk. Po návratu do Leningradu byl přeřazen do tzv. aktivní zálohy a stal se pomocníkem prorektora pro mezinárodní otázky, obnovil kontakty se svým bývalým učitelem (tehdy primátorem Leningradu) Anatolijem Sobčakem a ihned se stal jeho poradcem. O rok později přechází na magistrát jako předseda Výboru pro vnější vztahy a v letech 1994–1996 se stává Sobčakovým prvním náměstkem. Pamětníci tvrdí, že Putin tehdy de facto vládl tomuto městu, protože Anatolij Sobčak byl zaujat hlavně celoruskou politikou a svému zástupci zcela důvěřoval.

Po nečekané Sobčakově volební porážce koncem roku 1996 Putin odmítl nabídku nového petěrburského gubernátora Jakovleva, aby zůstal, a odešel do Moskvy pracovat v prezidentské administraci. Tam si relativně mladého, schopného a loajálního úředníka brzy všimli a Vladimír Putin začal stoupat po služebním žebříčku, až se v létě roku 1998 stal ředitelem ruské kontrarozvědky FSB. Z té doby stojí za připomenutí, že určitou dobu pracoval jako zástupce Pavla Borodina, člověka, obviněného v kauze Mabetex švýcarskou policií z praní špinavých peněz a z korupce. Získal však zkušenosti nejen ze zákulisí Kremle, ale byl též předsedou prezidentské Komise pro vypracování smluv o rozdělení pravomocí mezi federálním centrem a regiony, což je otázka, o kterou probíhá permanentní vnitropolitický boj. Soudě podle jeho vyjádření z poslední doby, přiklání se Vladimír Putin k centralizované variantě, včetně možnosti zrušit volby gubernátorů a nahradit je jmenováním z Kremle.

Seznam funkcí, které Putin zastával, je dlouhý, ale přesto znala jeho jméno jen malá skupina lidí, podrobně obeznámená s fungováním nejužšího Jelcinova okolí. Když ho 9. 8. 1999 Boris Jelcin představil jako nového premiéra a současně jako svého potenciálního nástupce, většina ruské veřejnosti naprosto nevěděla, o koho jde.

Na Západě mnozí komentátoři dávají přehnaný důraz na Putinovu minulost, spojenou s KGB a s jeho následnickou organizací FSB. V Rusku však nemá taková kariéra žádné negativní konotace. Naopak, příslušnost ke KGB je pro většinu Rusů znakem kvality a intelektuálních schopností. Podle lednového průzkumu VCIOM nevadila Putinova práce ve FSB 78 % dotázaných, ovšem v březnu letošního roku – pravděpodobně v důsledku aktivizace kontrarozvědky v domácích záležitostech – jich bylo o deset procent méně.

Na tomto místě je třeba zdůraznit jeden rys Putinovy biografie, který jistě sehrál značnou roli při jeho strmé kariéře, zakončené v křesle prezidenta. Vladimír Putin byl vždy týmovým hráčem, jenž i po odvolání svého bývalého patrona zůstával bezvýhradně loajální. Na postu ředitele FSB se mj. zasloužil o zastavení stíhání Anatolije Sobčaka pro obvinění z korupce. Je symptomatické, že Sobčak se z nuceného exilu v Paříži vrátil až poté, kdy se Putin stal premiérem. Případ Pavla Borodina je podobný. Bylo sice neúnosné nechat ho v původní funkci, ale Putin mu zajistil teplé místočko výkonného tajemníka Svazu Ruska a Běloruska. Pro člověka, jehož švýcarské úřady obviňují z korupce a z praní špinavých peněz, to skutečně není špatné.

JAK SI ZAJISTIT ZVOLENÍ

Když Boris Jelcin odvolal z postu premiéra Sergeje Stěpašina a na jeho místo jmenoval Vladimíra Putina, většina komentátorů a celé veřejnosti neskrývala překvapení. Rozhodnutí přišlo jako blesk z čistého nebe, protože Stěpašin byl ve funkci teprve tři měsíce a nedopustil se závažnější chyby. Občejní Rusové přijali změny na politickém Olympu zcela apaticky. Čtenáři internetového deníku *Gazeta.Ru* odpověděli na otázku, zda souhlasí s výměnou premiéra, následovně: 54 souhlasilo, 511 nesouhlasilo a 496 už ničemu nerozumělo. Zmatek ještě prohluboval fakt, že Jelcin označil Putina za svého budoucího nástupce. Politici tehdy nešetřili skepsí. Tak rozdílné osobnosti jako komunistický šéf parlamentu Gennadij Selezňov a demokratický poslanec Sergej Jušenkov shodně označili tento prezidentův krok za katastrofu pro Putinovy prezidentské ambice.¹

Situace skutečně nebyla růžová. Znechucení politikou dosahovalo svého vrcholu. Putin byl v průběhu jednoho roku již čtvrtým premiérem a nic nenaznačovalo, že by zrovna tento nevysoký, uzavřený muž s naprostým nedostatkem charisma, o jehož existenci neměl nikdo v širší veřejnosti ani tušení, měl vydržet déle, a dokonce za necelý rok vystřídat Jelcina ve funkci prezidenta. Odborníci na předvolební kampaně sice připomínali, že v roce 1996 zahajoval Jelcin svou úspěšnou prezidentskou kampaň s pouhými třemi procenty podpory, ale shodovali se na tom, že zbývá málo času na plnohodnotnou agitaci.

První trumf – Čečensko

Prvním a až do data voleb hlavním Putinovým trumfem se stala operace v Čečensku. Neslavný konec první čečenské války, která skončila krátce po Jelcinově znovuzvolení v roce 1996 podpisem *Chasavjurských dohod*, způsobil ruské společnosti trauma. Pocity potupné porážky kdysi mocné armády hrstkou banditů a zločinců dále posilovaly zprávy, přicházející z neklidného regionu. Čečenské vedení totiž nedokázalo využít stavu faktické samostatnosti k vybudování základů státnosti a prosperity. Stal se pravý opak. Země byla po válce v troskách a bývalí spojenci zcela otevřeně soupeřili o moc a především o kontrolu jediného zdroje příjmů – nelegální těžby a zpracování ropy. Polní velitelé museli své oddíly živit a ropy nebyl pro všechny dostatek.

V krátké době se v zemi rozšířily snad všechny formy organizovaného zločinu. Výroba falešných amerických dolarů a narkotik byla na profesionální úrovni. Nejvíce se rozšířily únosy lidí. Oběti se mohli stát novináři, obchodníci, ale i naprosto obyčejní Dagestánci nebo sami Čečenci. Je velmi obtížné odhadnout, kolik bylo za poslední tři roky uneseno osob, ale zcela určitě několik tisíc. Chudí rukojmí pracovali jako otroci v hospodářství, za bohaté bylo požadováno vysoké výkupné. Rukojmí byla na čečenské území dopravována i ze značných vzdáleností. Např. jeden bohatý obchodník byl unesen v Murmanskú rus-

kou zločineckou skupinou, která ho prodala Čečencům, kteří posléze vyinkasovali výkupné. Tyto zločinecké skupiny byly velmi často vedeny lidmi z nejvyšších politických kruhů Čečenska. Např. skupinu, která unesla štáb ruské soukromé televizní společnosti NTV, kryl viceprezident Vacha Arsanov.² Ani prezident Aslan Maschadov nedokázal přes veškeré své úsilí těmito případy zabránit.

Ruské vedení si dobře uvědomovalo potřebu řešit čečenský problém. Situace na hranici se Stavropolským krajem a s Dagestánem připomínala spíše válečnou frontu než administrativní hranici. Naděje na politické řešení konfliktu byla minimální. Od jara se připravovala schůzka Borise Jelcina s Aslanem Maschadovem, který neustále vyjadřoval připravenost ke schůzce s dalším z ruských premiérů. Postupně mu to slíbili Sergej Kirienko, Jevgenij Primakov i Sergej Štěpašin. K žádné ze schůzek však nedošlo.

Situace v Čečně byla stejně beznadějná. Maschadov v zoufalství zavedl šariátskou vládu, rozpustil parlament a odvolal viceprezidenta Vachu Arsanova. Dosáhl tak jen dalšího růstu napětí v republice. Situace se musela nějakým způsobem řešit. Čistě politické řešení zjevně neexistovalo a proti vojenskému zásahu byla ruská veřejnost, u níž přetrvával poráženecký syndrom a strach z dobře vycvičených islámských bojovníků. Tím se také vysvětlují komentáře většiny ruských publicistů v době, kdy oddíly Basajeva a Chattába vpadly do sousedního Dagestánu. Shodovaly se na tom, že Rusko nejspíš ztratí nejen Dagestán, ale i celý severní Kavkaz. Ovšem vojáci a právě jmenovaný premiér Vladimír Putin zastávali jiný názor. V té době byli totiž připraveni. Jak přiznal sesazený premiér Sergej Štěpašin, plán útoku na Čečnu se připravoval již od března 1999 a tehdejší šéf kontrarozvědky Putin musel být do těchto plánů zasvěcen.³

O připravovaném útoku na Dagestán zase ruské vedení vědělo od oligarcha Borise Berezovského, který měl pravidelné kontakty s Basajevem a s dalšími radikály. Ovšem veřejně mínění stále odmítalo podporovat větší vojenskou operaci. Situace se dramaticky změnila po bombových útocích na obytné domy v Bujnasku, ve Volgodonsku a v Moskvě, které si vyžádaly přes 300 obětí.

Psychologové vysvětlují až hysterickou reakci Rusů ztrátou psychologické sebeobrany, která vytěsňuje nebezpečí a distancuje se od něho. Můžete nejezdít do Čečenska, nepracovat u pochybných byznysmanů, ale nespát doma? Podle výzkumů odborníků výbuchy zasáhly především pocit časové perspektivy, lidé náhle ztratili předvídatelnost vlastní budoucnosti. Za této situace nesmírně tvrdé výroky Vladimíra Putina o odhodlání zničit teroristy třeba na záchodě padly na úrodnou půdu. Tehdy ještě ve funkci premiéra vlastně slíbil spoluobčanům právo na zítřek, jak pro ně samotné, tak pro zemi jako takovou.⁴ Spekulace, kdo stál v pozadí útoků, jsou z tohoto hlediska vlastně bezpředmětné. V každém případě však Putin výtečně využil situace a tvrdý postoj vůči Čečensku se stal neodmyslitelnou součástí jeho image a jeho hlavním předvolebním trumfem.

Parlamentní volby v roce 1999

Svou popularitu dokázal Putin předat během prosincových parlamentních voleb dvěma politickým stranám, které vznikly až v průběhu roku 1999 za nezanedbatelné účasti prezidentské administrace. *Svaz pravicových sil* (SPS) vznikl spojením řady malých stran, vyznávajících liberální ideologii. Pro značnou neoblíbenost jejich vůdců, kteří byli spojováni hlavně s krachem hospodářských reforem, málokdo čekal, že se vůbec dostanou do parlamentu. Putin se jen zmínil, že jsou mu blízké některé ekonomické myšlenky tohoto bloku, a úspěch byl na světě.

Ještě nepochopitelnější byl ohromující úspěch gubernátorského bloku *Jedinstvo*. Ten vznikl doslova na poslední chvíli a kromě hesla – Putin je náš prezident – neměl prakticky žádný program. Problém byl také v kádrech. Většina gubernátorů vsadila ještě na jaře roku 1999 na hnutí *Otěčestvo – Vsja Rossija*, vedené Jevgenijem Primakovem a Jurijem Lužkovem. Autor myšlenky vytvořit *Jedinstvo* – Boris Berezovskij – se musel spokojit s tak odíózními figurami, jako je kaliningradský Leonid Gorbenko, primorský Jevgenij

Nazdratěnko, nebo dokonce kurský gubernátor a vůdce opozice vůči Borisovi Jelcinovi v roce 1993 Aleksandr Ruckoj. V přímém souboji dvou gubernátorských bloků jasně zvítězilo *Jedinstvo*. Prakticky šlo o to, kdo bude představovat tzv. stranu moci, která přetáhne na svou stranu i ostatní gubernátory. Porážka demoralizovala předáky *Otěčestva – Vsja Rossija* natolik, že se ani nepokusili kandidovat na prezidentský úřad.

Silvestrovský šok

Přes jednoznačné vítězství v prosincových parlamentních volbách v roce 1999 si Vladimir Putin nemohl být jistý výsledkem prezidentských voleb. Do června se ještě mohlo stát ledacos. Jistě, ekonomická situace byla příznivá zejména díky vysokým cenám ropy, ale (dnes víme, že oprávněně) mnozí zpochybňovali jejich dlouhodobou udržitelnost. Dále zde byla otázka vnějšího dluhu. Jednání s Londýnským klubem teprve začínala a bylo jasné, že kvůli válce v Čečensku nelze očekávat další půjčky od Mezinárodního měnového fondu. Samotná operace v Čečně se stávala hrozbou. Nebylo totiž vůbec jasné, jak bude veřejnost reagovat, až se k ní dostanou zprávy o děsivých ztrátách mezi ruskými vojáky během právě probíhajícího útoku na Groznyj. Přes optimistická vyjádření generálů bylo nad slunce jasnější, že se ani do června 2000 nepodaří situaci v „odbojně“ republice zvládnout. A konečně se také nedalo vyloučit, že nevyzpytatelný Jelcin si nakonec vybere někoho jiného, anebo že se pokusí udržet si moc. A tehdy dokázala skupina, podporující Putina, že v politických technologiích skutečně nemá sobě rovného. V době, kdy se jeho potencionální soupeři teprve vzpamatovávali z parlamentních voleb, přišel šok. Boris Jelcin v poslední den roku 1999 dobrovolně odstoupil a zastupujícím prezidentem se stal Vladimir Putin. Všechny spekulace tak rázem neměly ani cenu papíru, na němž byly vytištěny.

I když se o této variantě mezi analytiky hovořilo již od podzimu loňského roku, prakticky nikdo tomu nevěřil. Jelcin byl označován za narkomana moci, za člověka, který se považuje (ostatně oprávněně) za tvůrce nového Ruska a nevěří nikomu, že by tento jeho výtvar dokázal uchovat. Padaly i další argumenty. Přestože sám velmi často zákony i ústavu porušoval, alespoň v tomto případě byla patrná jeho snaha důstojně odejít v souladu s pravidly demokratického světa, tedy dotáhnout funkční období až do konce.

Je jasné, že Jelcina k tomuto kroku donutilo jeho vlastní okolí, tzv. rodina – dcera Tatjana Djačenko, šéf prezidentské administrace Vološin a oligarchové Berezovskij a Abramovič. Pouze tato skupina měla reálné přesvědčovací možnosti a byla nejvíce zainteresována na takovémto vývoji. Hovoří o tom více než výmluvně první krok nového zastupujícího prezidenta – vydání dekretu, garantujícího jak Jelcinovi, tak i jeho rodině faktickou beztrčnost. A právě tyto garance byly rozhodující pro rodinu. Nebyla také žádná jistota, že si Putinova vláda udrží popularitu při pokračující čečenské válce a rostoucí konfrontaci se Západem. Putin v nové funkci měl právo na sto dnů hájení, a to jak ze strany veřejného mínění, tak ze strany Západu. To druhé bylo snad ještě důležitější. Pro členy rodiny bylo z celé řady důvodů významné, aby vztahy se Západem nepřešly do fáze, která by mohla ohrozit jejich vlastní blahobyt. Některé poslední Jelcinovy kroky (stačí vzpomenout politiku vůči Číně) vyděsily nejen západní politiky, ale i ty kruhy v Rusku, které se Západem spojily své ekonomické zájmy.⁵ Rodina také mohla počítat s určitou Putinovou vděčností. Ačkoli se říká, že revoluce požírá své děti, nový prezident byl zatím vždy nesmírně loajální vůči svým bývalým šéfům.

Takhle se všechny výhody ocitly na straně Vladimira Putina. Rázem měl na své straně celou státní mašinerii, která mu mohla zajistit slušné množství hlasů skoro automaticky. Jeho soupeři byli vyčerpáni po prosincových parlamentních volbách. Opoziční gubernátorský blok *Otěčestvo – Vsja Rossija* se začínal rozpadat. Gubernátoři jsou totiž značně závislí na federálním centru a velmi rychle pochopili, že ani Jevgenij Primakov, ani Jurij Lužkov nemají proti Putinovi žádnou šanci. Kvůli Jelcinovu odstoupení se celá kampaň zkrátila na tři měsíce. Datum 31. prosince mělo z Putinova hlediska ještě další výhodu.

Začínal víkend, a protože další čtvrtek Rusové oslavovali pravoslavné Vánoce, bylo vyhlášeno pracovní volno až do desátého ledna, a proto z již tak krátké doby na předvolební kampaň ubylo ještě 10 dnů. Ani hrozba ztráty popularity kvůli čečenské válce již nebyla akutní, a to tím spíše, že s výjimkou Grigorije Javlinského žádný z protikandidátů tuto kampaň neodsuzoval.

Prezidentská kampaň

Během tří měsíců před volbami vysílal Putin nepřilíš zřetelné signály ohledně své budoucí politiky a právě tato strategie mu pomohla udržet si dlouhodobou popularitu. Ve výzkumech veřejného mínění na otázku – Kdo je Putin? – lidé odpovídali v rozpětí od „pravcový liberál“ až po „prokomunistický čekista“. V již citované analýze časopisu *Expert* psychologové tvrdí, že s Putinem si lidé spojují silné, emotivní obrazy, byť zcela protichůdné. Jeho image fungoval tedy jako zrcadlo. Každý si do něj mohl promítnout vlastní představy. Není tedy divu, že na prostou otázku jednoho novináře – „Who is Mr. Putin?“ – reagovala ruská delegace v Davosu mlčením.

Hned na začátku Putin velmi zklamal své příznivce z řad pravicových politiků. Nejprve při dělení parlamentních křesel podpořil prazvláštní spojenectví komunistů a jejich satelitů s proputinským *Jedinstvem*, kdy ostatní parlamentní frakce byly prakticky „vyšachovány“ ze hry. Rozhořčení bylo tak velké, že v jeden moment se rýsovala koalice „ponižených a uražených“, složená ze *Svazu pravicových sil (SPS)*, *Jabloka* a větší části *Otčestva – Vsja Rossija*. Vzájemné antagonismy, ideologická nesourodost a šikovní politika prezidentské administrace ovšem tento projekt brzy zhatily. Stejně překvapivá byla i veřejná podpora umírněného komunisty Gennadije Selezňova v gubernátorských volbách v Moskevské oblasti. Bývalý předseda dolní komory tam kandidoval proti generálu Borisovi Gromovovi, kterého podporoval moskevský starosta Jurij Lužkov. V pozadí byla patrně snaha „odsunout“ populárního Selezňova do horní komory parlamentu, aby v dolní komoře mohl zasednout někdo jiný. To se však nepodařilo. Putin tak vyslal signál vůči *Komunistické straně Ruské federace (KPRF)*, že není žádný antikomunista a s těmi, kteří se v současném politickém systému již pevně etablovali, nemá v úmyslu z ideologických důvodů bojovat. Současně jasně vzkázal SPS, že se bude rozhodovat především pragmaticky a neideologicky.

Ani z politiky vlády, kterou stále formálně vedl (ruská Ústava mu totiž nedávala jinou možnost), se nedalo prakticky nic zjistit. Jejím úkolem totiž nebylo realizovat reformy, ale především udržet status quo. S trochou nadsázky by se dalo říci, že šlo o vládu pro mimořádné situace. To potvrzovalo i jmenování Sergeje Šojgu, jednoho z lídrů hnutí *Jedinstvo* a ministra pro mimořádné situace, prvním vicepremiérem.

Symbolická byla také volba Michaila Kasjanova výkonným premiérem. Právě Kasjanov vedl nesmírně obtížná jednání s Londýnským klubem věřitelů. Z hlediska předvolební kampaně byla totiž uzavřená dohoda úspěšná. Navzdory tvrzením vládních propagandistů sice nevyřešila otázku definitivně, vlastně pouze odsunula platbu dluhu o necelé dva roky, ale tlak na rozpočet se přirozeně snížil. (Otázka vnějšího dluhu Ruska je značně komplikovaná a přesahuje rámec této stati.) Do „repertoáru“ klasické ruské vládní politiky v předvolebním období neodmyslitelně patří i starost o výplatu dlužných platů, penzí a sociálních dávek. I v této oblasti byl Kasjanov poměrně úspěšný. Vysoké ceny ropy a nezanedbatelný průmyslový růst dokonce umožnily plošně zvýšit důchody o celých 40 %. Zajímavé je, že se Putin při prezentování těchto nesporných úspěchů držel stranou a zachovával si určitý distanc od činnosti vlády.

Nenaplnila se ani obava z důsledků války v Čečensku a přitom to není žádná malá vítězná válka. Ruská vojska zde utrpěla těžké ztráty, v době voleb to bylo přes tři tisíce padlých a několikrát násobně více raněných (a to existuje důvodné podezření, že oficiální údaje jsou výrazně nižší než skutečnost). Také informační politika měla daleko k dokonalosti. Prakticky pokaždé, když generálové hlásili dobytí některé vesnice, bojovalo se tam při-

nejmenším ještě několik dalších dní. Situaci příliš nezlepšilo ani jmenování bývalého Jelcinova mluvčího Sergeje Jastržemského koordinátorem informačního zabezpečení operace. Ovšem žádná z uvedených skutečností neovlivnila podporu celé operace v ruské společnosti. Ukázalo se, že šok z podzimních výbuchů stále účinkuje a procento lidí, kteří jsou ochotni „jít až do konce“, klesá nesmírně pomalu.

Tato situace umožňovala Vladimíru Putinovi nevést předvolební kampaň v pravém slova smyslu. Jistě, plán „pracovních“ cest po celé zemi byl pečlivě sestaven tak, aby nevynechal žádnou důležitou skupinu voličů, a sdělovací prostředky, ovládané Borisem Berezovským, nevynechaly žádnou příležitost ke chvále zastupujícího prezidenta, ale tradiční formy agitace chyběly. Otevřený dopis voličům, plný zcela bezobsažných frází, spolu s oficiálním portrétem kandidáta sice visel na mnoha agitačních místech, ale grafickým zpracováním se vracel hluboko do Brežněvovy éry a výrazně kontrastoval s plakáty amerického stylu, typickými pro všechny dosavadní volby postsovětské epochy. Oficiální Putinův předvolební štáb sice obsadil palác Alexander House v Moskvě, ale o jeho činnosti nevěděl ani sám kandidát. „*Existuje štáb, který dělá nějakou práci. Nevím sice přesně, co tam dělají, ale skupina soudruhů tam pracuje*“, vyjádřil se jednou Vladimir Putin.⁶

Výzvy k televizním diskuzím ignoroval a jediné, co by bylo možné považovat za agitaci, byla kniha *Ot pervogo lica*, záznam rozhovoru s novináři deníku *Kommersant*, který mimochodem patří Borisovi Berezovskému. Z té se sice voliči dozvěděli leccos zajímavého o Putinově dětství, ale opět chybělo něco určitého o programu budoucího prezidenta. K tomu je třeba dodat, že ani ostatní kandidáti nehýřili aktivitou. Výjimku představoval jen Grigorij Javlinskij. Určité napětí tak do předvolební kampaně vnášel pouze předseda Ústřední volební komise Aleksandr Vešňakov, jenž se snažil udržovat alespoň zdání dodržování nesmírně přísného volebního zákona. Tím umožnil na okamžik vyniknout známému „klaunovi“ ruské politické scény Vladimíru Žirinovskému, který se nakonec musel soudit o právo účasti ve volbách. Ovšem i on prohlásil, že o vítězi je rozhodnuto, a rozhodně nepůsobil dojmem, že by svou kandidaturu myslel vážně.

Přesto krátce před volbami začali Putinovi strategové ztrácet klid. Mírně vzrůstající rating Grigorije Javlinského se podařilo během posledního týdne díky nesmírně špinavé kampani v Berezovského televizi ORT zastavit, ale Putinovi to hlasy nepřidalo. Poslední výzkum veřejného mínění ukázal postupně se snižující popularitu Putina, která ovšem v nedělních volbách neklesla pod 50 %. Hlavním „nepřítelem“ byla účast voličů. Pokud by totiž byla nižší než 50 %, podle ruské Ústavy by volby byly neplatné, musely by se opakovat a současní pretendenti by ovšem neměli právo kandidovat. Co by to znamenalo pro kruhy, které vsadily na Putina, není třeba patrně rozebírat. Proto Centrizbirkom (ústřední volební komise) vyvinul značné úsilí, aby byla volební účast co nejvyšší. Byly vytištěny desetitisíce plakátů, v televizních a rozhlasových stanicích vyzývaly známé ruské osobnosti k účasti ve volbách. V den voleb dokonce ulicemi měst projížděly agitační vozy, které obyvatelstvu připomínaly jeho „občanskou povinnost“. Armáda, zaměstnanci ministerstev nebo železničáři hlasovali prakticky všichni.

Oficiálně hlasovalo i 67 % obyvatel Čečenska, což je údaj zcela neověřitelný i neuvěřitelný. Přesto mnohé indicie svědčí o tom, že se kýžené mety stejně nepodařilo dosáhnout. Jak v nedělním přenosu výsledků voleb na nestátní televizní stanici NTV upozornila novinářka Jevgenije Albacová, podle oficiálních údajů Centrizbirkomu ještě v sedm hodin moskevského času byla volební účast 48 %, o 40 minut později již 54 %. Tento prudký nárůst je obtížné logicky vysvětlit, pokud nepřijmeme teorii, že šlo o tzv. administrativní zdroj, což je eufemistický termín pro zfalšování výsledků ze strany úřadů. Ostatně většina politologů zcela otevřeně tvrdí, že zfalšovány byly výsledky ústavního referenda v roce 1993, stejně jako výsledky prvního kola prezidentských voleb v roce 1996. Nedostupnost originálů hlasovacích lístků z obou těchto hlasování této teorii nahrává. V této souvislosti jsou oficiální výsledky vcelku irrelevantní. Podstatné je, že Putin zvítězil podle očekávání všech, ostatní kandidáty nevyjímaje, již v prvním kole.

Ostatní kandidáti

Podívejme se nyní stručně na dva kandidáty, kteří ve volbách obsadili druhé a třetí místo.

Určitým překvapením byl výsledek šéfa komunistů Gennadije Zjuganova, jenž získal téměř 30 % hlasů. Přítom v prosinci 1999 se v rámci komunistické strany diskutovalo o tom, zda má vůbec kandidovat. Navrhován byl např. Gennadij Selezňov nebo Aleksandr Podberjockin. Nakonec však zvítězila tradice. Jeden z vůdců KPRF to vysvětloval následovně: „Zjuganov stranu zachránil, ze strany v rozkladu, chudé a poloilegální z ní vytvořil novou, silnou organizaci. Tak kdo jiný by ji měl reprezentovat. A nikdo jiný také nemá větší charisma.“⁷ To je ovšem pro komunisty špatné vysvětlení, protože o charizmatu se ve Zjuganovově případě nedá příliš hovořit. KPRF také nemá příliš co nabídnout. Sám kandidát přiznal, že jeho předvolební program se od Putina prakticky neliší. Komunistická strana se totiž v průběhu vývoje stala organickou částí politického establishmentu a zaměřuje se spíše na lobbování partikulárních zájmů, než aby představovala nějakou hrozbu pro vládnoucí elity.

Situaci nezlepšoval ani rozkol v levicovém bloku. Samostatně kandidoval kemerovský gubernátor Aman Tulejev, stejně jako předseda hnutí *Duchovnoje nasledije* Aleksej Podberjockin. Na dvě části se také rozpadl tradiční spojenec komunistů – *Agrární strana* –, jehož jedna část podporovala Vladimira Putina. Přesto byl Zjuganovův výsledek o celých pět procent lepší než výsledek KPRF v parlamentních volbách. Znamená to, že se Putinovi nepodařilo z levého spektra přetáhnout prakticky žádné voliče. To může být pozitivní signál, protože se nemusí cítit této části voličů ničím zavázán.

Největším poraženým letošních prezidentských voleb byl Grigorij Javlinskij. Na rozdíl od jiných pretendentů pojal svou účast vážně, do předvolební kampaně investoval značné prostředky, jeho plakáty visely skoro všude, neudělal žádnou vážnější chybu, dokonce podstoupil plastickou operaci, ale přesto pouze zopakoval výsledek své strany z prosincových parlamentních voleb. Přítom byl i prezidentskými analytiky vnímán jako největší ohrožení jejich kandidáta. Bylo totiž jasné, že pokud uspěje, odebere hlasy právě Vladimiru Putinovi. Proto na něj tvrdě zaútočily sdělovací prostředky, patřící do Berezovského mediálního holdingu. Nejsledovanější ruský televizní kanál ORT dokonce neváhal zinscenovat sjezd homosexuálů, kteří se vyjadřovali pro Grigorije Javlinského. To v ruském veřejném mínění hlasy rozhodně nikomu nepřidá. Tyto útoky jistě sehrály svou roli, stejně jako určitá „okoukanost“ kandidáta, ale hlavním důvodem je stav současné ruské společnosti. Ukazuje se, že liberální hodnoty, důraz na lidská práva a propádná orientace neoslovují více než 5–10 % voličů. Necelých šest procent je tvrdé jádro stoupenců, kteří se nenechají nikým ovlivnit, ale současně zde není potenciál pro rozšíření této skupiny voličů.

CO ČEKAT OD VLADIMIRA PUTINA?

Rusko má tedy nejméně na další čtyři roky nového prezidenta. Co se od něj dá očekávat, je otázka, kterou si kladou nejen odborníci na Rusko na celém světě, ale i jeho vlastní spoluobčané. Podle již citovaného průzkumu VCIOM je 58 % Rusů znepokojeno nejasností jeho politického a ekonomického programu. Přestože je ve funkci prezidenta již od Nového roku, nevíme o něm o mnoho více, než když se před osmi měsíci (tj. v srpnu 1999) stal premiérem. Pokusme se přesto odhadnout základní směr jeho politiky.

Ekonomická politika

Pokud se ekonomické politiky týká, je jasné, že tlak na rozpočet bude tento rok enormní. Největší obligatorní položku bude tvořit splácení vnějšího zadlužení. V prvním čtvrtletí roku 2000 Rusko vyplatilo Mezinárodnímu měnovému fondu již 1,034 mld. \$ a celkově je plánováno zaplatit 3,6 mld. \$.⁸ Problém spočívá v tom, že program půjček z Mezinárodního měnového fondu byl konstruován tak, aby nové půjčky splácely ty starší. Lze říci, že přinejmenším poslední dva roky žádný z úvěrů Mezinárodního měnového

fondu nebyl určen do reálného sektoru ekonomiky. Něco jiného jsou úvěry poskytnuté Světovou bankou nebo soukromými investory, ale ty ani zdaleka nedosahovaly rozměru úvěrů Mezinárodního měnového fondu. Tato strategie měla svou logiku. Jestliže si úředníci Mezinárodního měnového fondu kladli za cíl ovlivňovat ruskou hospodářskou politiku, lepší nástroj než každoroční jednání o dalších úvěrech si nelze představit. V této souvislosti je třeba podotknout, že kritéria pro poskytování půjček nebyla vždy výhradně ekonomická. Spíše naopak.

Poskytnutí půjčky před prezidentskými volbami v roce 1996 bylo skutečně motivováno především snahou podpořit Borise Jelcina proti komunistovi Gennadijovi Zjuganovovi. Stejně lze hodnotit odmítnutí transferu další sumy z půjčky dohodnuté loni v létě. Po vypuknutí skandálu s praním špinavých peněz v Bank of New York a korupční aféry Mabetex, v níž figurovalo nejbližší Jelcinovo okolí, včetně jeho dcery, nebyla politická vůle poslat do Ruska další peníze. Navenek to bylo přirozeně zdůvodňováno potřebou splnit další podmínky, ale tyto podmínky byly vědomě nerealizovatelné. Mj. předpokládaly změnu asi sedmi zákonů, což bylo v době kampaně před parlamentními volbami zcela nemožné.

V současnosti poskytnutí dalších půjček brání zejména postoj západní veřejnosti vůči ruskému chování v Čečensku. Protože se v dohledné době tento postoj nezmění, je velmi nepravděpodobné, že by do podzimu letošního roku Rusko dostalo nějaké peníze z Mezinárodního měnového fondu. Přitom náklady rostou. V letošním rozpočtu došlo k velkému navýšení vojenského rozpočtu, které je ovšem v podstatě určeno na státní zakázky vojenského průmyslu a čečenská válka tam prakticky není započítána. Sliby, že vojáci, válčící v Čečně, budou placeni stejně jako ruští výsadkáři v Kosovu nebo v Bosně (tj. 1 000 \$ měsíčně), byly v tichosti zapomenuty. Přesto jsou náklady na tuto válku nesmírně vysoké (podle některých odhadů cca 100 mil. \$ měsíčně). Nelze předpokládat, že by se v dohledné době snížily tím spíše, že zásoby munice ještě z dob Sovětského svazu docházejí a bude třeba dalších investic.

Až do dubna 2000 ruské vládě pomáhala vysoká cena ropy, avšak po zvýšení těžby zeměmi OPEC cena ropy výrazně klesla. Pro rozpočet Ruské federace to není katastrofa, protože se počítalo s průměrnou cenou 18 \$ za barel. První čtvrtletí tak bylo splněno, protože ropa se na světových trzích prodávala za ceny mnohem vyšší (maximum bylo 31 \$), ale v době, kdy byl tento článek psán [začátek dubna 2000 – pozn. red.], cena ropy se této ceně již blížila a nelze očekávat, že by se vrátila na předchozí úroveň.

Vzhledem k tomu, že se v rozpočtu počítá s vnějším financováním ze strany Mezinárodního měnového fondu, tlak na rozpočet bude enormní. Sice ukazatele výběru daní jsou poslední rok mimořádně vysoké, ale lze předpokládat, že daně samy o sobě nebudou stačit k naplnění letošního ambiciózního rozpočtu. Přetrvávající bolestí je chronicky nízká úroveň soukromých investic. Stačí říci, že tyto investice nedosahují ani zdaleka úrovně investic ve visegrádských zemích a z toho ještě 80 % nikdy neopustí Moskvu. Po zvolení prezidenta jistě vzrostou, ale nikterak dramatickým způsobem. Samotný růst průmyslové výroby nemůže dlouhodobější růst ekonomiky zabezpečit. Ve většině podniků totiž neproběhla obměna výrobních zdrojů a jejich účetní hodnota (podle západních standardů) se nezřídka blíží k nule. Dokud se ovšem nezmění celková situace v Ruské federaci, zejména v oblasti daňové politiky a vymahatelnosti práva, je iluzorní očekávat příliv soukromých investic.

Pro vyřešení hádanky, kterým směrem se bude ubírat budoucí hospodářská politika nového prezidenta, bude rozhodující, představitelé které skupiny zaujmou rozhodující posty v novém kabinetu. Velmi zjednodušeně lze říci, že o moc momentálně soupeří tři skupiny. Vojenskoprůmyslový komplex (VPK), v dnešní vládě reprezentovaný vicepremiérem Iljou Klebanovem, je na vzestupu. Státní objednávky jsou nemalé a sám prezident Putin se vyjádřil, že by právě vojenskoprůmyslový komplex měl hrát rozhodující úlohu při znovuzrození ruského hospodářství. Objektivní podmínky však tento výrok kladou do oblasti zbožných přání.

Většina podniků je na hranici bankrotu, vybavení je zastaralé, únik mozků z výzkumných pracovišť je obrovský a nelze očekávat, že by se situace v nejbližší době radikálně změnila. Na ústupu (přinejmenším dočasném) je rovněž surovinovo-energetický komplex, reprezentovaný v dnešní vládě Viktorem Kaljužným. On osobně se stal terčem tvrdých útoků ze strany pravicových liberálů a jeho postavení v budoucí vládě je nejisté. Stejně tak ve sporu dvou monopolů – Gazpromu a Jednotného energetického systému (JES) –, který v dubnu 2000 málem způsobil energetickou krizi v mnoha ruských regionech, Putin zjevně sympatizuje s Anatolijem Čubajsem, šéfem Jednotného energetického systému a vedoucím představitelům liberálních reformátorů. Ovšem bylo by opravdu surovinovou skupinu Gazpromu odepisovat. Ropné a plynárenské podniky totiž stále zabezpečují většinu valutových příjmů státu a hrají nezanedbatelnou roli v hospodářské expanzi do států SNS. Slova šéfa Gazpromu Rema Vjachireva, že co je dobré pro Gazprom, je dobré pro Rusko, platí pro udržení postsovětských států v ruské zájmové sféře stoprocentně.

V současné době tedy vítězí skupina liberálních ekonomů v čele s Anatolijem Čubajsem. Tento trend potvrdilo i dubnové jmenování Andreje Illarionova ekonomickým poradcem prezidenta. Ten by totiž v prezidentské administraci měl být pověřen určováním strategického směru ruské ekonomiky a vláda by se měla zabývat operativním řízením. Bylo by ovšem naivní předstávat si tuto skupinu jako nějaký homogenní celek. Uvnitř probíhá tichý, o to však urputnější boj o obsazení křesel v budoucím kabinetu a v prezidentské administraci. Nejasné je též budoucí postavení oligarchů. Putinovy výroky o zničení oligarchů jako třídy je třeba považovat za předvolební rétoriku, ale snaha odsunout je od vládního rozhodování je patrná. Blízkost k některému z nich rozhodně není pro žádného z uchazečů o vládní post výhodou. Pokud by se to podařilo, byl by to významný signál pro zahraniční investory, že se ruská ekonomika blíží k západním standardům.

Vnitřní politika

V oblasti vnitřní politiky je zřejmá snaha o centralizaci moci. Je to pochopitelné, protože Jelcin využíval rozdělování pravomocí hlavně k mocenským bojům, takže zejména vztahy centra a regionů jsou nesmírně složité. Putin se několikrát veřejně zaobíral myšlenkou zrušit volby gubernátorů a obnovit jejich přímé jmenování prezidentem. Na toto řešení žádný z gubernátorů nepřistoupí, protože jim lidové hlasování poskytuje mocenskou základnu. Vladimir Putin má ovšem další trumf. Končí platnost řady dohod o rozdělení pravomocí mezi regiony a centrem a nelze očekávat, že by byly automaticky prodloužovány. Nový prezident je ostatně v této tematické jako doma, protože právě dohody regiony – centrum měl na starosti v prezidentské administraci. Dojde také k ještě většímu posílení pravomocí policie a tajných služeb hlavně pod záminkou boje s hospodářskými zločiny. Problém stínové ekonomiky je v Rusku velmi palčivý, ale vytvoření dalších policejních složek situaci nevyřeší. Hlavní příčinou je daňové zatížení, které je zcela neúměrné možnostem firem.

Zahraněční politika

Těsně před volbami byla na zasedání Rady bezpečnosti přijata nová zahraničněpolitická koncepce Ruska. O potřebě takového dokumentu nikdo nepochyboval. Předchozí koncepce pochází z roku 1993 a současná ruská zahraniční politika je už někde jinde. Hlavní teze jsou podle ministra zahraničí Igora Ivanova následující: Zahraniční politika musí být především pragmatická. Rusko nebude aktivní tam, kde nemá ekonomické zájmy a nepůjde na konfrontaci se Západem v otázkách, které nemají principiální význam. Diplomacie musí přitahovat investory, ne je vyhánět ze země. Současně musí aktivně bránit zájmy domácích firem. Tam je na místě agresivita, tedy nikoli při totálním odmítání západních politických iniciativ.⁹

Zmíněný dokument nebyl zatím publikován, protože podle kuloárních zpráv byl sice přijat, ale má být dopracován podle připomínek, vznesených při projednávání. Těch je

údajně značné množství prakticky ke každému bodu, takže proces „dolaďování“ zabere přinejmenším dva měsíce. Zasedání Rady bezpečnosti bylo důležité ještě v jednom směru. Vladimir Putin jednoznačně prohlásil, že hlavním orgánem, koordinujícím vnější politiku, je Ministerstvo zahraničních věcí. Takže priority vnějších ekonomických vztahů budou formulovat diplomaté, tedy nikoli pracovníci početných obchodních zastupitelstev. Totéž bylo adresováno i ministru obrany Sergejevovi a náčelníku generálního štábu Kvašinovi. Vojáci si teď nesmějí dovolit prohlášení nebo snad akce, které by nebyly odsouhlaseny ministrem zahraničí. Avantýry, podobné obsazení příštinského letiště, by se proto neměly již opakovat.

Kromě jednoznačně definované priority udržení dobrých vztahů se Západem se hovoří také o jasnějším definování sféry ruských životních zájmů. Co si pod tím představit? Zcela jistě pokusy o reanimaci SNS, patrně pokračování vytváření společného státu s Běloruskem. Je těžké předpokládat, že by došlo k nějakému průlomů ve sféře ekonomiky, protože ruské a běloruské hospodářství jsou nekompatibilní, ale úspěšně pokračuje vojenská spolupráce. Aleksandr Lukašenko již ohlásil vznik vojenského seskupení o síle 300 tisíc mužů, v němž mají jádro tvořit běloruské jednotky. Je těžké říci, jak to myslel, protože běloruská armáda má jen 80 000 mužů.

Samostatnou kapitolou je politika Ruska vůči Kavkazu. Nedá se redukovat jen na Čečensko. Prioritní je stále otázka trasy přepravy kaspické ropy a turkménského plynu. Neustále zdůrazňovanou prioritou je i obrana práv krajanů v zahraničí. Nezdá se však, že by přesáhla deklaratorní úroveň. Když ani tradičně bojovnější Státní дума neschválila sankce proti Lotyšsku, nelze očekávat, že by politika ministerstva byla tvrdší.

To je zhruba vše, co se v této chvíli dá říci s jistou dávkou určitosti o budoucí politice putinovského Ruska. Ruští analytici však upozorňují na to, že Putin nemá ve zvyku spěchat a proces formování kabinetu skončí až na podzim. Takže o ryze Putinově Rusku budeme moci mluvit až příští rok. Tehdy také budeme znát odpovědi na otázky, které tento článek mohl pouze naznačit.

duben 2000

¹ Viz Коммерсант-Власть, no. 32, 1999.

² Viz Шерматова, Санобар, Никитинский, Леонид: Генерали работоторговли. Московские новости, 13/2000.

³ Viz Независимая газета, 14. 1. 2000.

⁴ Viz Белый шум. Эксперт, 13/2000.

⁵ Viz Голубев, Василий: Выбор пути или Путина. Независимая газета, 6. 1. 2000.

⁶ Итоги, 14. 3. 2000.

⁷ Итоги, 14. 3. 2000.

⁸ Viz <http://www.polit.ru/news.html?date=2000-04-13>

⁹ Viz Известия, 25. 3. 2000.